

Õpetusest võrsub iva

Eestikeelsest
loengukonspektist
kõrgkooliõpikuni

Eesti raamatu 500. aastale
pühendatud näitus

Exhibition dedicated to the
500th anniversary of the first
book printed in Estonian

31.01.-31.12.2025

Teaching Creates Knowledge

From Lecture Notes to
Academic Textbooks
in Estonian

vaata ka teisi sündmuseid
check out other events at

raamatuaasta.ee

TARTU ÜLIKOOL
raamatukogu

Õpetusest võrsub iva

Eestikeelsest loengukonspektist kõrgkooliõpikuni

Tartu Ülikooli raamatukogu tähistab eesti raamatu 500. aastat eestikeelse hariva raamatu näitusega. Väljapaneku põhirõhk on raamatutel, mille najal Tartu Ülikoolis on aegade vältel õpetatud ja õpitud, ning kuna akadeemiline haridus ei saa piirduda ainult ametlikult kinnitatud õpikutes leiduva tarkusega, leidub näitusel ka teoseid, mis õpiku mõiste alla ei mahu.

Kuigi esimene teadaolev eestikeelne trükis on nüüdseks 500-aastane, läks veel mitu sajandit, kuni vaimuliku, tarbe- ja ilukirjanduse kõrvale ilmusid ka hariva ning õpetusliku sisuga maakeelsed raamatud.

1802 taasavati Tartus ülikool, mille ümber kogunenud haritlaskonna ja õppurite hulka sigines järjest enam eestlasi. Neile toetudes hakkas 19. sajandi alguskümnenditest saati baltisaksa vaimulike roll eestikeelse raamatu kujundamisel vähehaaval taanduma, kuna selle võtsid järjest enam üle eestlased ise. 19. sajandil autoriõigustest lugu ei peetud. Meeldima hakanud raamatuid mugandati endale suupäraseks, neid avaldati vabas vormis ümberjutustustena, tihtipeale ka mitut raamatut läbiseigi refereerides. Mõnigi kord kasutas raamatu kokkukirjutaja vaheldumisi mitut keelt. Alles 20. sajandi algul hakati algupärandeid tõlgetest eristama ja väljaandesse tõlkija nime märkima.

Kui ülikool 1. detsembril 1919 Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolina pidulikult taasavati, vallandas see eestikeelse õppe- ja teaduskirjanduse väljaandmise tulva. Mõne aasta jooksul kirjutati – sageli varasemate konspektide alusel – või tõlgiti võõrkeeltest põhiosa eestikeelseks õppetööks esmavajalikest raamatutest.

Omaariikluse allasurumise järel jätkus kõrghariduse andmine Tartu Riiklikus Ülikoolis eesti keeles. Paraku nägid okupatsioonivõimud vabas Eestis kirjastatud raamatutes – vabade ideede ja mõtete kandjates – nii suurt ohtu, et need kästi kõrvale jätta või isegi hävitada. Moskva võimude arvates olid õiged ja usaldusväärsed kõrgkooliõpikud ainult need, mis Moskvast vene keeles kirjutatud, kinnitatud ja trükitud. Kui mingis Tartu-suguses provintsis tudengid piisavalt vene keelt ei mõista, tuleb õpikuid esialgu kohalikku keelde tõlkida, kuni vene keel selgeks saadakse. Niisugusest troostitust tulevikust pääsemiseks hakkasid ülikooli õppejõud kibekiiresti ise uusi õppematerjale koostama, et vajalikud teadmised tsensuuri kitsastest värvatest läbi mahtuval kujul, kuid siiski eesti keeles, tudengitele kättesaadavaks teha.

Eesti taasiseseisvumist 1991 saatis tõeline kirjastamisbuum. Nii tudengid kui ka laiem avalikkus haarasid lennult kõike, mida Nõukogude võim oli keelanud avaldada. Nagu 1920ndatelgi, võttis aastaid aega, kuni kvalitatiivne areng kvantitatiivsele järele jõudis, kuid nüüdseks saavutatud taseme üle võib Tartu Ülikool õigusega uhke olla.

Õppekirjanduse maastik on taas kiirelt muutumas ja internet konkureerib üha edukamalt trükipressiga. Inglisekeelsete õppematerjalide kasutamine on paljudele tudengitele tavapraktikaks saanud – ehkki mitte veel sellisel ainuvõimalikul määral, kui seda oli ladina keeles õppimine 17. sajandi Academia Gustavianas.

Vastupidi igihaljastele muinasjuttudele on teaduslike tekstide ja õppematerjalide vastupidavus ajahambale tihtipeale üpris üürike. Pole kaugeltki harv, kui ülimalt nõutava õpiku vaid mõne aasta möödudes uus „tulija“ kõrvale tõrjub. Varasemate sajandite õppe-raamatud võivad meile uskumatult naiivsed paista, kuid samas on need olulised ja kandvad kivid alusmüüris, millele me tänapäeva eesti kultuuri- ja haridusloo templit toetame. Nii kesk paremaid kui ka halvemaid aegu on eesti keele ja meele kandjad alati edasi liikunud eelkäijatele toetudes ning nende jälgedes. Kõrgharidust jagatakse maailmas vähem kui sajast keeles.

20. sajandi alguse Eesti publitsist psühhiaater Juhan Luiga on öelnud: „Inimene ei ole oma aja laps. Ta on kogu eelkäiva aja laps.“ Nii ka raamat.

Kõik möödunu muutub kiiresti illusoorseks, kui sellest ei jääks maha trükisõna.

Teaching Creates Knowledge

From Lecture Notes to Academic Textbooks in Estonian

Since its establishment, the University of Tartu has been a cornerstone of Estonian education and spearheaded the creation of Estonian-language educational and academic literature. In celebration of the Year of the Estonian Book 2025, which marks the 500th anniversary of the printing of the first book in Estonian, the university library presents an exhibition dedicated to Estonian educational literature.

Teaching Creates Knowledge highlights the evolution of Estonian-language textbooks, tracing their development from early abridged translations and lecture notes to modern textbooks and academic works. The materials on display, organised by academic discipline, offer an overview of the most outstanding and noteworthy books across various fields of study. As the exhibition celebrates the creation of educational texts in Estonian, translations are not included.

The exhibition is the result of collaboration between library staff and more than 60 professors and educators from the University of Tartu, who selected the books together to best represent the gradual development and established traditions of Estonian educational and academic literature. Visitors can explore books ranging from ones published in the 19th century to ones just out of press. The collection includes both the earliest educational texts and those works that have shaped Estonia's academic tradition. The exhibition also offers an overview of the contemporary academic landscape and showcases some of today's most popular textbooks. Teaching Creates Knowledge demonstrates how, even in the darkest of times, Estonian education has remained deeply connected to the European academic tradition while still meeting local needs and embracing global innovation.

Kuraatori saatesõnad näituse külastajale

Näitus pakub läbilõiget eri aegadel eesti autorite poolt eesti keeles kirjutatud harivatest raamatutest, mistõttu tõlketeoseid on kõrvale jäetud.

Näitus hõlmab ühtviisi nii paremaid kui ka halvemaid ja tänapäeval võõristust tekitavaid perioode. Nagu perekonnaloost ei saa välja jätta „valel ajal“ elanud põlvkondi, nii ei ole võimalik ka ära kustutada tumedamaid peatükke meie haridusloost.

Vanim esitletav raamat pärineb aastast 1823, uusimad aastast 2024, aga kindlasti lisame näituseriulisse raamatuaasta vältel ilmuvat õppekirjandust.

Raamatud pakuvad ikka ja jälle mõtteid, mis jäävad kuhugi meie meeltesse idanema ja mille tegelik mõju ilmneb alles märksa hiljem. Õpiku tähendust ei ole võimalik üle tähtsustada, sest sageli on huvi eriala või elukutse vastu saanud alguse just põnevalt kirjutatud õpikut lehitsedes ning lugedes. Loodetavasti leiata ka sellelt näituselt raamatuid, mis sunnivad ennast nii lehitsema kui ka edasi mõtlema ja uusi raamatuid avastama.

Kui otsite, aga ei leia näituselt märki teile tudengipõlves mällu sööbinud legendaarsest õppejõust, siis võibolla ei raiunud ta oma mõtteid raamatusse või ei pääsenud tema kirjutised trükki. Sellest hoolimata on kusagil haridustempli müüris ka tema kivi.

On olnud õpikuid, mis on ilmunud komeedina särades ja saatnud eelkäijad päeva pealt avariilultelt hoidlasügavusse tolmu koguma. On neid, mis on kuidagi vargsi vajalike õpperaamatute hulka imbutunud, kuid tasahilju seal aastakümneteks kanda kinnitanud. Ühed tähtsad mõlemad.

Näitus ei saa ega püüagi anda terviklikku või ammendavat pilti ühegi eriala kirjandusest, aga ehk suudab see asjatundjate südant meenutustega soojendada ning võhikutes veidigi huvi äratada

Õppeprotsess ei ole kunagi olnud läbinisti surmtõsine. Loodetavasti leiata näituselt raamatuid, mis teid muigama panevad või äratavad meenutusi, mis suunurki kergitavad.

Teadus on teadus, aga õppimine ja õpetamine on kunst, mille iga aeg ja igaüks peab uuesti leiutama.

Näituse meeskond / Team

Peakuraator / Lead curator:

Marianne Marlene Tiik

Kuraatorid ja sisu loojad / Co-curators:

Antiik- ja maailmakirjandus / Ancient and world literature: Marika Liivamägi, Janika Päll

Arheoloogia / Archaeology: Kristhel Haak

Bioloogia / Biology: Ivika Päll, Sulev Kuuse, Toivo Maimets, Mati Martin, Andres Arend, Ille Hilpus, Anne Kirk, Kurmo Konsa, Kalevi Kull, Evi Padu, Kersti Püssa

Eesti ajalugu ja arhiivindus / Estonian history and archival studies: Kristhel Haak

Eesti- ja üldkeeleteadus / Estonian and general linguistics: Eda-Riin Tuuling, Külli Prillop, Külli Habicht

Eesti kirjandus / Estonian literature: Marika Liivamägi, Mart Velsker

Etnoloogia / Ethnology: Elo Tõnisoo, Marleen Metslaid

Filosoofia / Philosophy: Marianne Marlene Tiik, Pille Tekku

Folkloristika / Folklore: Elo Tõnisoo, Tiiu Jaago

Füüsika / Physics: Tiiu Tarkpea

Geograafia / Geography: Ivika Päll, Jüri Roosaare

Geoloogia / Geology: Ivika Päll, Mare Isakar, Kairi Põldsaar

Informaatika / Computer Science: Tiiu Tarkpea, Merike Kronberg

Keemia / Chemistry: Jelena Ivanova, Heili Kasuk, Karmen Lust, Lembi Tamm, Jaak järv

Kunstiajalugu / Art History: Moonika Teemus

Majandusteadus / Economics: Signe Bachmann, Juta Sikk, Jüri Sepp, Urmas Varblane

Matemaatika / Mathematics: Tiiu Tarkpea, Tõnu Kollo

Meditsiin / Medicine: Pille Naggel, Kaarina Rein, Ken Kalling, Aili Paju, Heidi-Ingrid Maaroo, Virge Nemvalts, Stella Nemvalts-Kiik, Tiina Prükk

Meedia ja kommunikatsioon / Media and communication: Vilve Seiler, Agnes Kivi, Maio Vaniko, Peeter Vihalemm, Epp Lauk, Halliki Harro-Loit, Roosmari Kurvits, Tiit Hennoste, Ragne Kõuts-Klemm, Priit Pullerits, Sulev Uus, Triin Vihalemm

Muusika / Music: Avo Kartul, Kaire Maimets, Svea Pärsimägi

Pedagoogika ja eripedagoogika / Pedagogy and special education: Vilve Seiler, Agnes Kivi, Anne Allikvee, Edgar Krull, Karmen Trasberg, Marika Padrik, Jaan Kõrgesaar, Eve Kikas, Kristi Kõiv, Regina Paabo, Krista Uibu

Psühholoogia / Psychology: Vilve Seiler, Agnes Kivi, Marika Rauk

Soome-ugri keeled / Finno-Ugric languages: Eda-Riin Tuuling, Petar Kehayov, Tõnu Seilenthal

Sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika. Riigiteadused / Sociology, social work and social policy, Political science: Vilve Seiler, Agnes Kivi, Maio Vaniko, Mai Bellmann, Dagmar Kutsar, Kadri Soo, Liina-Mai Tooding, Mare Ainsaar, Anu Masso, Kadri Rootalu, Judit Strömpl, Rein Toomla, Maili Vilson, Alar Kõlp, Kristina Muhhina

Sportiteadused / Exercise and sport sciences: Signe Bachmann, Mare Vene, Jarek Mäestu

Turism ja ettevõtlus / Tourism and entrepreneurship: Signe Bachmann, Kaja Vaabel, Heli Tooman, Liina Käär, Anne Roosipõld, Arvi Kuura, Margus Kõomägi

Usuteadus / Theology: Marianne Marlene Tiik, Priit Rohtmets

Võõrkeeled / Foreign languages: Marika Liivamägi, Janika Päll, Anu Treikelder

Õigusteadus / Law: Katri Armolik, Marju Luts-Sootak, Jaan Sootak

Üldajalugu ja uusima aja ajalugu / General history and contemporary history: Kristhel Haak

Loominguline meeskond / Creative team:

Näituse projekti haldamine ja kujunduslahendus / Project management and exhibition design: Lilian Mengel

Graafiline disain / Graphic design: Ellise Selisaar

Tekstide toimetaja / Editor: Sirje Toomla

Tõlkija / Translations: Svea Kaseorg, OÜ Refiner

Digiteerija / Digitaliser: Kai Samarüütel

Fototöötlus / Photo editing: Simona Lass, Anzela Sirel

Tootmine / Production: Seridisain ja Martin Nurm, Ecoprint, Reklaamikompanii, Alki Disain, Riho Käesel

Täname / Thanks to:

Nataliia Gradoboeva, Svea Kaseorg, Lilian Neerut, Dorel Sabre, Evelin Arust, Triin Hellat, Margit Leesik, Risto Mustonen

Näitus on osa Eesti Raamatu Aasta programmist, mida toetavad Kultuuriministeerium, Haridus- ja Teadusministeerium, Välisministeerium ja Eesti Kultuurkapital.

The exhibition is a part of the Year of the Estonian book program which is supported by the Ministry of Culture, the Ministry of Education and Research, the Ministry of Foreign Affairs, and the Cultural Endowment of Estonia.